

CHRISTA HÄMMERLE (HRSG.)

DES KAISERS KNECHTE

Erinnerungen an die Rekrutenzeit im k.(u.)k. Heer 1868 bis 1914

(Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 2012. 204 o.)

Az első világháború kitörése 100. évfordulójának közeledtével érezhetően egyre több, Ausztria–Magyarország haderejével foglalkozó és a boldog békeidőket idéző, hadtörténeti vonatkozású kötet jelenik meg a német nyelvű könyvpiacra.

Az Osztrák–Magyar Monarchia fennállásának időszakából a három részre tagolt szárazföldi haderőben szolgált katonatisztek és tábornokok által, különböző stílusban és terjedelemben megírt részletes önéletrajzok és visszaemlékezések száma igen tekintélyes mennyiségű. Ebben a műfajban sokaknak bizonyosan ismerősen cseng a dunai birodalom két első világháború előtti és alatti vezérkari főnökének, báró Franz Conrad von Hötzendorf tábornagynak és Arthur Arz von Straussenburg vezérezredesnek, továbbá a 2. osztrák–magyar hadsereg, majd a Bóhm–Ermolli-hadseregcsoport vezérkari főnökének, Dr. Carl von Bardolff altábornagynak, a népszerű és önéletrajzi elemekkel átszótt német nyelvű műveket író Rudolf von Eichthal ezredes, vagy éppen a magyar báró Lehár Antal ezredes neve.

A nemzetközi és magyar hadtörténetírásban hosszú évtizedeken keresztül tartotta magát az a felfogás, miszerint csak a Monarchia hadseregében szolgált egykori tisztok, illetve első háborús hadvezérek életrajzainak és memoárjainak vizsgálatával, továbbá azok közreadásával érdemes foglalkozni, mivel az egyszerű közkatona tollából nem, vagy alig maradtak fenn visszaemlékezések, és e téren igen jelentős a forráshiány.

Elsősorban német és angol nyelvterületen ugyanakkor már az 1990-es évek első felében kialakult egy nem elhanyagolható, a történeteket alulnézetből vizsgáló hadtörténetírói irányzat, melynek művelői a korábbiakhoz képest nem a katonai felső vezetés, a stratégák, a vezérkari tisztok, hanem a kismemberek, az egyszerű besorozott bakák szemszögéből látják egy-egy történelmi korszak eseményeit, a háborúk hadműveleteit.

Tulajdonképpen az uralkodó nézetekre rációfolva, az utóbbi felfogás jegyében született meg a Bécsi Egyetem újkortörténeti, valamint a nemekkel foglalkozó társadalomtörténeti professzora, Christa Hämmerle által szerkesztett, unikálisnak számító gyűjteményes kötet is, amely tizenegy, az Ausztria–Magyarország közös hadseregének különböző fegyvernemeinél szolgált katonának, a Bécsi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Intézete Életrajzi Feljegyzések Dokumentációs Állagában őrzött visszaemlékezéseit tárja az olvasó elé. Sajnos a válogatásban csupán a német nyelvterületről, vagyis a birodalom osztrák tartományaiából és Csehországból származók által írt emlékiratok szerepelnek, közöttük egy magyar sem található. (Csupán a teljesség kedvéért és a Tisztelt Olvasó informálására említem meg, hogy a Habsburg-monarchia haderejének felépítését az 1868-ban elfogadott véderőtörvény határozta meg, amely bevezette az általános hadkötelezettséget és egy eljövendő háború esetére nagy létszámú tömeghadsereg felállítását célozta. Az első világháborúig rendelkezéseit 1889-ben és 1912-ben módosították, melynek következményeként a birodalom lakosságának növekedésével párhuzamosan a hadsereg sorozott újonclétszámát is fokozatosan emelték, a szolgálati időt viszont 1912-ben háromról két évre csökkentették.)

A mű szerkesztője bevezető tanulmányában tisztázza a kötet forrásainak keletkezési körülményeit, kihangsúlyozza a forrástípus kortörténeti fontosságát és jelentőségét, továbbá kiváló áttekintést ad általában a katonai visszaemlékezésekről, mint történelmi forráscsoportról. Kiderül, hogy a visszaemlékezések írói (név szerint Martin Weber, Josef Schöninger, Leo Schuster, Josef Jodlbauer, Emil Geissler, Anton Kowatsch, Josef Schuster, Michael Macher, Alois Petrides, Eduard Lippert, Gottlieb Pomberger) több korosztályhoz tartoztak (közülük a legidősebb 1856-ban, a legfiatalabb 1892-ben született), mindnyájan megérték a második világháború kitörését, a legfiatalabb egykori k.u.k. katona pedig 1979-ben hunyt el. A túlnyomó többségük paraszti vagy kispolgári, sokgyermekes családból származott. Megtudhatjuk azt is, hogy az 1876 és 1914 közötti időszakban

katonáskodtak valamikor Ferenc József bakájaként, szinte mindnyájan szolgálati idejük első időszakát (általában első egy évet) állították középpontba és tartották meghatározónak memoárjaikban. A visszaemlékezések írói kivétel nélkül jóval katonai szolgálati idejük lejárta után, évtizedekkel később vetették papírra emlékeiket. Szinte mindannyian valamilyen állami tisztviselőként (postai alkalmazott, csendőr, vámtisztviselő stb.) folytatták és fejezték be életpályájukat.

Hämmerle a kötet második részében közreadott memoárok szövegét (melyek túlnyomó része a teljes visszaemlékezéseknek csupán egy részlete) stilsztikailag is elemzi, többek között megtudhatjuk, milyen német katonai szakzsargont, illetve írásmódot használtak azok szerzői.

Értésülünk arról is a bevezetőből, hogy kivétel nélkül mindannyian a katonaelet árnyoldalait (például a férfiaság próbájaként megélt újonckiképzés időszaka alatti, sokszor megalázó bánásmódot, a túl sok drillt, az önkényeskedést, zaklatást, a katonák bántalmazását, a testileg is megerőltető, unalomig ismételt sulykolást, a végtelen gyakorlatozásokat), a civilből katonává válás lépcsőfokait domborítják ki, a hadsereget egy totális szervezetként mutatják be. A szövegírók a délceg és erőteljű duzzadó, kifogástalan megjelenésű, a hazáját büszkén és fegyelmezetten szolgáló katona, a „császár lovagja” alakjával általában ellentétes képet rajzolnak elénk, szembeállítva a valóságot a társadalomban a katonaságról élő sztereotíp elképzelésekkel.

Az egyes emlékezésekből benyomást szerezhettünk, hogyan ítélték meg a katonák a tiszteket és az altiszteket, valamint a legénységi állományúak egymást az alakulaton belül, mi volt a véleményük a kincstári felszerelésről, a ruházatról, a fegyverzetről, az ételmezésről, az elhelyezésről, hogyan bántak velük a kiképzők és feletteseik. Részleteket tudhatunk meg a katonák mindennapi rutinfeladatairól, a korabeli kaszárnyaélet vonzó és kevésbé szép oldalairól, megelevenednek előttünk a Monarchia osztrák felének katonai állomáshelyei.

Az emlékezésekben sokszor kritikával illetik a századparancsnokok rendetlen életmódját, az altisztek durva viszonyulását beosztottaikhoz, az anyagi ellátás terén mutatkozó hiányosságokat (például a hiányos és használt felszerelést, valamint ruházatot). Több ponton is tetten érhető a szövegekben a német nacionalizmus, az etnikai sztereotípiák felállítása, az antiszemitizmus, a Monarchia némettől eltérő nyelvet beszélő polgárainak és azok kultúrájának rasszista megítélése. A hadseregben a katonai felső vezetés, valamint a tisztek kevésbé foglalkoztak a közkatonák nemzetiségi hovatartozásával és sajátosságaival, hiszen annak a soknemzetiségű és soknyelvű, hivatalosan nemzetek feletti haderőben számukra nem volt jelentősége, azonban a kötetben közölt memoárok tanúsága szerint a katonaelet mindennapjaiban a besorozott bakák szemszögéből nézve igen is jelentőséggel bírt. A közös hadsereg fegyvernemeinek egyes alakulatainál a legtöbbször 3–5 különböző nemzetiségű és több nyelvet használó katona szolgált együtt, akik egyúttal a saját kultúrájukat, szokásaikat is magukkal hozták a hadseregbe. A fennálló nyelvi különbségeket a közös hadseregben a német vezényleti nyelvvel próbálták áthidalni, azonban a társadalmi, kulturális, szocializációs különbségeket nyilvánvalóan nem lehetett kiküszöbölni.

Mindegyik (összesen tizenegy) visszaemlékezés közlése előtt megismerhetjük szerzőjének rövid életpályáját, az első világháború utáni sorsát, valamint részleteket tudhatunk meg a dokumentum keletkezésének körülményeiről és idejéről, amit az emlékirat részlete követ.

A mű utolsó fejezetében a szerkesztő köszönetet nyilvánít mindazoknak, akik segítettek munkája létrehozása során. A kötet végén a műben olvasható visszaemlékezések szerzőiről készült korabeli fénykép, illetve katonai anyakönyvi lapjuk másolatának fotója színesíti az elmondottakat. A művet az emlékezésekben szereplő, a korabeli német katonai szakzsargonban használt kifejezések magyarázata és feloldása zárja.

Túlzás nélkül állapíthatjuk meg, hogy a magyar nyelvű, a Monarchia időszakát felölelő hadtörténeti vonatkozású forráskiadásnak sajnos bőven van még mit bepótolnia, annak ellenére, hogy az utóbbi évtizedben sorra jelentek meg a két világégés között napvilágot látott, 1914 előtti és első világháborús témájú magyar nyelvű visszaemlékezések, naplók reprint kiadásai.

Balla Tibor